

Az értelmiség felelősségéről

Vita a Fapados Szalonban Hont András, Krémer Ferenc, Konok Péter, György Péter, moderátor Pikó András, hozzászólók Bauer Tamás, Bitó László, Heller Agnes, Vári György és Vitányi Iván

28

P. Szűcs Julianna Szeretettel üdvözlök mindenkit. Ma estére olyan témát választottunk, amelyről nagyon sokan le akartak beszélni. Az volt a munkacíme, hogy „a szociálliberális értelmiség, mint bűnbak”. Amikor meghívtam a barátainkat és állandó vendégeinket, akkor hosszadalmas felvezetés helyett ezt a munkacímet mondtam be, és meglepődve tapasztaltam, hogy mindenki bólogat, amit én látni is véltem a telefonon keresztül. A téma tehát él. Legalább három-négy olyan embert is meghívhattam volna ma estére, aki a vízbe bedobta a követ, Hont Andrászt hívtuk meg, akit szeretettel köszöntök körünkben. Természetesen szeretettel üdvözlöm a másik három meghívottunkat is, György Pétert, Konok Pétert és Krémer Ferencet. Szokás szerint Pikó András fogja moderálni a beszélgetést és a vitát, aminek szerkesztett változatát a Mozgó Világ júniusi számában szeretnénk közölni.

Pikó András Egy normális országban, azt gondolom, egy ilyen választási vereség után lehet, itt most politikusoknak kellene ülni, és szerintem az önmagában a probléma részét képezi, hogy miért nem a politikusok a vendégeink és miért értelmiségiekkel és az értelmiségi szerepekről beszélgetünk. De mivel az is igaz, hogy nincsen csapat háttérstáb nélkül, ezért értelmesen föl lehet vetni azokat az értelmiség szerepét és felelősségét érintő kérdéseket, amelyeket jelenleg leginkább a hvg.hu véleményoldalain, másutt, blogokban, elsősorban az online médiában is, de a Népszabadságban is olvashatunk.

Azok, akik kritizálják a baloldali és liberális értelmiséget, értve ez alatt a médiában szereplő, látható, ott politikai véleményeket kifejtő véleményvezéreket, egyet értenek abban, hogy ezeket az entellektüeleket felelősség terheli a baloldali pártok koalíciójának a vereségéért, valamint az ország állapotáért. Miben áll szerintetek, hogyha áll, ez a felelősség? András, azt szeretném, hogyha te kezdenél.

Hont András Elöljáróban fontosnak tartom elmondani, hogy én nem vagyok háttére semelyik pártnak és semelyik politikai mozgalomnak. Ha valamelyiknek mégis, akkor pont az ellentétes oldalon állónak, amelyhez valamikor szervezetileg közöm volt. Másfelől én nem érzem azt, hogy bármit a vízbe dobtam volna, követ aztán meg pláne nem, mert én személyesen tíz éve vagy régebb óta írogatok értelmiségi szerepekről és politika viszonyáról. Olyan jelentősen az állításaim nem változtak, és az általam szerkesztett rovatban is azért évek óta ez a téma megjelenik, csak most ez hirtelenjében nagyobb fényt kapott. Szerintem a magyar értelmiséget oldaltól függetlenül elég sok mindenért felelősség terheli. Másképpen: elég sok mindenért felelősség terhel minket. Ami a konkrét helyzetet illeti: 2010-ben Magyarországon valami véget ért. Szerintem logikus volt, hogy véget ért. Nagyon-nagyon sok mindenben megfejthető, előrelátható volt, ami akkor történt, és nagyon sok mindenben megjósolható volt és logikus, ami történik azóta is. Az ellenzék pedig – most egyelőre semmi másról nem beszélek, csak és kizárólag a po-

litikusokról, pártpolitikáról, pártokról –, miközben szavakban elmondta minden rossznak a 2010 óta kibontakozó kormányzást, új politikai berendezkedést. e közben gyakorlatilag úgy viselkedett, mintha mi sem történt volna, mintha ez egy olyan szisztéma lenne, amelyet választáson le lehetne váltani. Mintha ennek az egésznek, ami történt 1989-től 2010-ig nem lenne egy ilyen szituációban feldolgozandó, megfajtható része, amivel foglalkozni kéne. A megértenivaló szerintem a következő: egy politikust egy képviseleti demokráciában elsősorban nem az ösztökél, hogy nyerjen. Természetesen nem ugrik el előle, nem zárja ezt ki, nem menekül el ettől a lehetőségétől, sőt, vágyja ennek a kellemeit, de azokban a rendszerekben, ahol nemcsak a kormányt, hanem az ellenzékét is a közösség fizeti, sokkal nagyobb ösztökélő erő az, hogy ne tűnjön el, ne semmisüljön meg, alternatívaként ne porladjon el. Ez mozgatja elsősorban: a félelem az eljelentéktelenedéstől. Ergo, semmi radikális, új, huszáros dolgot egy képviseletinek tűnő rendszerben tőlük várni nem lehet. Gondolat csak és kizárólag kívülről, az értelmiségtől, az ezzel főállásban, ám nem professzionális módon foglalkozóktól jöhet. Nos, ezt a feladatát nem végezte el, nem látta el az értelmiségnek azon része, amelyik kívül maradt 2010-ben a hatalom kegyosztásából. Ez kiemelt felelőssége, és ezen kívül cselekvésben és mulasztásban mást is fel tudok még sorolni, de abban az esetben Konok Péter elől elbeszelném a lehetőséget, amely mindenki számára fájdalmas hiányt jelentene.

Konok Péter Én úgy gondolom, hogy a magyar értelmiségnek az elmúlt 20-25 évben az volt az óriási nagy vétke, hogy elhitette valamilyen módon a társadalommal és elhitette önmagával is ezen a társadalmon belül, hogy bizony, rajta hatalmas, komoly dolgok múlnak. Olyan hatalmas, komoly dolgok, amikhez

valójában nem nőtt fel. A saját politikacsináló erejét jóval túlbecsülte. Ebben hasonlít a médiához. A média mindenhatóságáról szóló mondás nem más, mint egy mítosz, és a média szövi ezt a mindenhatósági mítoszt. A politikusok számára ez nagyon kényelmes pozíció, valamilyen módon a tevékenységükkel kapcsolatos felelősség ódiáját át lehet pakolni az értelmiségre, elsődlegesen a humán értelmiségre. Nagyon érdekes ennek fényében, ahogy az elmúlt hónapokban nagyon erőteljes értelmiségellenes hullám kezd kibontakozni, különösképpen és kitüntetetten egy humán értelmiségellenes hullám. Olyan sajátos bűnökkel vádolják meg ezt az értelmiséget, amik szerintem nem az övéi. Arról van szó, hogy az értelmiség mindenhatóságáról az értelmiség által kialakított mítosz visszaütött. Ez a mítosz azonban értelemszerűen alakította is ennek az értelmiségnek a viselkedését, szerepfelfogását. Amikor 1981-ben Allan Ginsberg Magyarországon volt, akkor Orbán Ottó írt egy remek verset, Ginsberg Magyarországon frappáns címmel jelent meg, amiben nem hiszem, hogy szó szerint tudom idézni, de írt a hatvanas évek illúzióiról, amikor az értelmiségit még páncéljának pompájában virító lovagnak képeltük, aki a szíve helyén egy kézzel festett virágot visel. Ez egy gyönyörű kép a váteszről, ami részben tipikus kelet-európai, részben pedig tipikus modern kép arról, hogy mi az értelmiségi dolga. A magyar értelmiségi elhitte magának, vállalta, és eljátszotta ezt az egész lovagdrámát, szépen elhitte a szerepét és belement abba a csapdába, ami szerintem a legszörnyűbb az egészben, amit közönségesen értelmiségi lövészárkháborúnak hívunk és ezzel fel is számolta önnön függetlenségét, mint az identitását meghatározó tulajdonságot. Ebben a lövészárkrendszerben mozgunk, egyre jobban elássa magát abba a pócegdörbe, amit a rendszer-

váltás óta maga alakított ki. Olyan a magyar értelmiség, mint a Sivatagi showban a varacskos disznó, amikor beágyazza magát a lyukjába, és oda passzatosan belefér, jól érzi magát. Szerintem ez a fő felelősségünk.

Pikó Akkor viszont hadd kérdezzem meg Krémer Ferencet, akit a galamus.hu szerzőjeként hívtunk meg, hogy érzi-e a saját felelősségét akár abban a vétekben, amit Hont András említett, akár abban, amit Konok Péter?

Krémer Ferenc Abszolút nem. Tehát az a fajta értelmiségi szerep, amire 2010 őszén én vállalkoztam csatlakozva a Galamus csoporthoz, az valami tökéletesen más. De mielőtt erre rátérnék, mert én is felelősnek érzem magunkat, nagyon is, csak más szempontból, tegyük fel a kérdést: mi is az értelmiség szerepe? Mert erről nem mondtál Péter egy kukkot sem. Elássa magát valahová, pöcegödörbe, lyukba, lövészárókba – de nekünk semmi közünk a pártokhoz, nekünk, a Galamusnak, semmi az égvilágon. Én magam sem voltam, és most sem tartozom egyetlen párt-hoz sem. Fizetve sem vagyok, olyanyira nem, hogy két éve munkanélküli vagyok, ha úgy tetszik, szabadon lebegek. Nekem nagyon úgy tűnik, hogy abban a vitában, ami most jelenleg az értelmiség felelősségéről zajlik valójában a felelősség áthárításáról van szó. Tehát arról, hogy hogyan lehetne valakik nyakába varrni mindazt, ami most történt. Nem mindenki egyformán, nem mindenki azonos módon, nem mindenki azonos nyelven csinálja ezt, de nagyjából valahol ez a dolog lényege. Bűnbak kell, és erre kiválóan alkalmas az értelmiség. Abban mindannyian egyetértünk, hogy van felelőssége az értelmiségnek, de ez a felelősség szerintem nem vizsgálható elválasztottan mindattól, ami a magyar társadalomban van. Nem az értelmiség játszotta bele magát olyan szerepekbe, mint amilyen például a lövészárkharc. A politi-

ka játszotta bele. Igen, logikus volt, ami 2010-ben történt annak alapján, ami 2002 óta egyfolytában történt, annak alapján abszolút logikus volt, mert más nem történhetett. Mellesleg benne volt az Orbán-beszédekben mindaz, ami megtörtént. Pontosan benne volt. Tehát az értelmiség felelőssége például az, hogy képtelen volt ezt észrevenni 2010 előtt. Képtelen volt üvölni, vagy nem volt hajlandó üvölni, hogy itt valami iszonyú dolog készül. Ez, bizony szerintem felelősség. Eljátszotta nagyon sok neves ember, hogy milyen nagyszerű, milyen csodás lesz a kétharmad. Ez nem a mi felelősségünk? Nem az értelmiség felelőssége? Szerintem nagyon is. Aztán 2010 után pedig egészen a mai napig sokan eljátsszák azt, hogy ez itt egy demokratikus rendszer. Ez is felelősség szerintem. Az, ami már réges-régen nem demokrácia, ami a diktatúrának egy egészen sajátos verziója, arról elhitetik, hogy demokrácia. Ez nem felelősség? De igen, ez is felelősség. Aztán felelősség az is, hogy, nem azon a nyelven vagy nem úgy beszéltünk, hogy akiknek meg kellett volna érteniük, például a politikusoknak, megértsék a mondanókat. Aztán felelősség az is, hogy egyáltalában nem vitatkoztunk egymással, nem alakultak ki viták, még egy táboron, ha úgy tetszik, egy székertáboron belül sem. Ez felelősség, mert az én felfogásomban az értelmiségi szerep, az folyamatos kommunikáció, állandó vita, állandó megmérettetés, állandó beszélgetés és állandó kritika. És nem abban a verbális vagy kommunikációs értelemben, hogy na, majd jól odamondok neked, és aztán majd megnézem, hogy megsértődysz-e, mert aztán meg is sértődünk, persze, amikor úgy jól odamondunk egymásnak, mert odamondunk, mert más eszköz nincsen, mert mást nem hallanak meg a többiek. Ez a felelősségünk, kiléptünk az értelmiségi szerepből. Elmondjuk a saját kis világunkban azt, amit elmondunk, és vá-

runk arra, hogy majd a többiek észre-
vegyék. És nem veszik észre. És mi
sem vesszük őket észre, csak azért
sem. Ha már ők nem vettek észre
minket, akkor már miért vegyük őket
észre? Hát az övé sem jobb gondolat,
mint az enyém volt! Tehát van itt
millióféle felelősség, csak szerintem
teljesen másféle, mint amilyenekről
eddig szó volt.

György Péter Kicsit zavarban
vagyok, mert eléggé világosan be kel-
lett tartani egy médiaetikai normát,
hogy nekem most nem az a dolgom,
hogy reflektáljak az előttem elhang-
zottakra.

Pikó Nyugodtan lehet azt is.

György Legalábbis erre illik enge-
délyt kérnem, mert az nem magától
értetődik. Azzal szeretném kezdeni,
hogy én egyes szám első személyben
fogok fogalmazni, és – ez már az egyik
problémám –, hogy nem látom a töb-
bes szám első személynek azt a retorikai
terét, amiben magától értetődő
lenne, hogy beszélünk. Tehát én csak
saját magamról tudok beszélni és a
saját magam nevében tudom elmon-
dani azt, amit erről gondolok. Az ere-
deti kérdés, mármint hogy az értelmi-
ség bűnös-e vagy büntelen, leginkább
két dolgot idéz föl bennem. Az egyik:
hosszú napok óta keresgélek a rádió-
kabaré fénykorából egy adást, benne
egy kuplét, úgy szólt, hogy »éljen, él-
jen Préz Lipót, válasszunk új bűn-
bakot«, és ezt hosszasan dalolták an-
nak idején. Hosszú napok óta úgy ér-
zem, hogy teljesen mindegy nekem,
hány éves emberek kérnek számon
dolgokat, mulasztásokat, hibákat és
bűnöket az értelmiségen, amikor nem
tudom, miről beszélünk. Nem tudom,
kit hívunk értelmiségnek. Az biztos,
hogy a magyar értelmiséget összeke-
verni így, többes szám első személy-
ben a public entellektuelek fogalmá-
val, az legalábbis szociológiai tévedés.
Akiről beszélünk, az a nyilvánosság-
ban élő, pár tucat ember, akinek, úgy-
mond a megmondó ember szerepéről
lehetne beszélni. De az értelmiséget

jelentik azok az emberek is, usque
százezres tömeg, amelynek jelentős
része, most éppen például, mint peda-
gógusok azért küzdenek, hogy az ép-
elméjűség keretein belül tudjanak
dolgozni a következő hónapokban.
Én nagyon nem keverném össze ezt a
két dimenziót. Az, hogy pöcegödör
lenne meg lövészárok, ez tetszik ne-
kem, mert megúszom vele azt, hogy
gondolkodnom kelljen. Nézzétek el,
minthogy öregszem, ebből kifolyólag
teljesen evidens, hogy nem fogok el-
állni a barátaim és a mestereim mel-
lől, valahogy ezektől a kategorikus
megfogalmazásokról van bennem va-
lami távolságtartás, de ez lényegtelen.
A módszertani problémák után két té-
zist fogalmaznék meg. Az egyik, hogy
én ezt teljesen félrement vitának tar-
tom az elejétől a végéig, mert nem
életkor kérdése az, hogy valaki okos
vagy számár. Tudniillik a helyzet az,
hogy a fiatal generációnak nem lát-
nám, hogy más tanácsai lettek volna
az elmúlt tíz évben, ha már itt tar-
tunk, mint az idős generációnak. Te-
hát azt a minőségi különbséget, amely
a jelen állapotra vonatkozóan szignifi-
kánsan – elég sok cikket elolvastam
mindenkitől e tárgyban az elmúlt he-
tekben, az elmúlt napokban végképp
–, tehát nem látom azt a kválét, ha
már ilyen tudományosan beszélünk,
azt az ismeretelméleti szakadékot,
ami elválasztja a fiatal generáció véle-
ményeit az idősebbétől. Ezt a dolgot
én nem látom egy generációs bü-
ntethető megoldásnak. A problémát
pedig a következőkben látom, és ez
talán nem nagyon lesz népszerű. Én
azt gondolom, hogyha valami történt,
akkor – és abban Hont Andrásnak
igaza van –, 2010-ben valami véget
ért. Nevezetesen az, hogy a szocialista
párt az előző nyolc évben úgy uralko-
dott, hogy két dologról nem volt el-
képzelése, a múlttól és a jövőről. A
prezentizmussal valahogy elvult. Nem
szeretnék a jelen nem lévő Gyurcsány
Ferenc nevű miniszterelnök felelőssé-
géről ebben a dologban beszélni, mert

általában jobban kedvelem, de ez sokkal mélyebb értelemben volt csőd, mint ahogy az most kinéz. A múltból a Magyar Szocialista Pártnak effektív semmilyen elképzelése nem volt arra nézvést, hogy valamilyen struktúrát kellene fölépíteni egy nemzeti elbeszélésre vonatkozóan. Ennek a nyomát nem látom. A jövővel ugyanaz a helyzet, merthogy annyit még én is láttam az elmúlt négy évben, hogy a Magyar Szocialista Párt számtalan oknál fogva elfelejtett politizálni. Döntően azért, mert – szintén nagyon nehéz szívvel hivatkozom egy jelen nem lévőre –, például Lengyel László minden félévben megírta a Népszabadságban, hogy még pár hét, és utána összeomlik a rendszer, és odáig már igazán nem kell sokat gondolkodni. Ehhez tartották magukat. Ez elkedvetlenített egyébként, merthogy azt látom, hogy nem omlott össze. A szocialistáknak, várva az ellenfelük összeomlását 2010-től 2014-ig nem volt semmi mondanivalójuk. Ez mind morálisan, mind intellektuálisan vállalhatatlan. A Szocialista Párt véget ért, története lezárult. Már tényleg csak az a kérdés, hogy mikor hagyják abba. Az a párt, amelyet Molnár Zsolt és Mesterházy Attila igazgat, annak nincs relevanciája számomra. Nincs erről mit beszélni tovább. Ebben az értelemben ezt tartom a problémának, és ezt nem lehet generációkra leosztani. Nincs közeli megoldás. Ez nem úgy fog történni, hogy majd akkor jön valaki egy nappal később, és csinál egy másik baloldali pártot, ez nem így szokott menni. És akkor engedjenek meg még egy politikai megjegyzést. Gondolom, nem ragaszkodnak hozzá, hogy szidjam Orbán Viktort, gondolom, enélkül is elmondhatom majd. De ha akarják, szívesen megteszem, csak nem látom értelmét, mert a Raymond Chandler nevű kiváló amerikai író idézve, életemnek abból a korszakából már kinőttem, amikor káromkodással intéztem el azt, amit nem tudtam megoldani. Tehát a

probléma az, hogy Orbán Viktornak van egy elképzelése Magyarországról, és most ne arról beszéljünk, hogy ez milyen, hanem hogy van. Az egyesült magyar baloldalnak és a liberális ellenzéknek pedig – nincs. Semmilyen elképzelése sincs arról, hogy az országgal mit kell csinálni. Ez egy nagyon veszélyes mondat, tudom. Azt érzem, hogy vannak gazdasági elképzelései, amelyek becsületesebbek, korrektek, de az tény, hogy van valami, ami nem nálunk van, nevezetesen az a *longue durée*, az a mentalitástörténeti evidencia, hogy mi az, ami ebben az országban ezeknek az embereknek kell. Lássák be, a jelenlegi kormány a magyar társadalom minden rétegét halálra sértette, majd ehhez képest elég rendesen megválasztották újra. Tudom, hogy kevesebben választották meg, mint a múltkor, de megválasztották. Én azt gondolom, hogy ez egy vita, egy feladat, és ezt próbáljuk helyettesíteni, azzal, hogy arról beszélünk, milyen jó lenne, hogyha az öregek nyugdíjba mennének. Ami, mondom, meg fog történni amúgy is, csak azt gondolom, hogy ebben, hogyha tetszik, akkor társfelelőssége van mindenkinek. Még egy mondatot engedjenek meg, ami a saját személyes felelősségemet illeti. Hosszú évekket ezelőtt én magam is tevékenykedtem politikai tanácsadóként, ugyan ez nem az 1950-es évek gyónási mítosza, ha már itt tartunk, amelyik egy másik, szintén nagyon kedves retorikai alternatíva, de mégiscsak azt gondoltam, hogy ezt így megemlíteném, hogy ez bizony így volt.

Hont Reagálnék. György Péterrel és a legutóbbi mondataival kezdem. Szerintem idáig még itt, ennél az asztalnál nem hangzott el a generációs vetület. És én egyébként sem küldtem el eddig senkit nyugdíjba. Majd most. Amikor én értelmiségi felelőségről beszéltem, úgy általában, tehát nem a megmondók, a politikát közvetlenül irányítani vagy befolyásolni próbálók szerepéről, akkor igen,

én beleértettem a tanárokat is. És annak igenis van generációs vetülete, hogy Magyarországon nem alakult ki húsz év alatt olyan intézményi rend, amely természetes, amelybe bele lehet nőni, amely saját magától áll a lábán, hanem mindenki reménykedik abban, hogy jön majd egy jobb kormány, amelyik majd jobban intézi az ő ügyeit. Az Akadémiától a felsőoktatásom át számtalan szakmaig igaz ez. Számomra egyébként ez 2010 őszén így véget is ért, a vízválasztó az volt, amikor a harmadik politológus került be az Alkotmánybíróságba, és ezek után a jogászokban nem volt annyi becsület, hogy azt mondják, köszönöm szépen, ez egy másik szakma, másik műfaj, és egyébként a visszamenőleges hatályú törvénykezés bevezetése után innentől a kéményseprők és a szakácsok ítélkezzenek. A szakmák döntő többségében nem volt meg az a minimális önállóság és függetlenség, ezt bizonyítja az is, hogy a követelések húsz év alatt az egyes ilyen szakértelmiségi vagy egyes értelmiségi szférákban nem arra irányultak, hogy teremtsük meg ezeknek az intézményeknek, szféráknak a politikafüggetlenségét, hanem arra irányultak, hogy kapjunk több pénzt. Arra irányultak, hogy legyen hozzáértő miniszterünk.

György Ez pusztán demagógia.

Hont Szerintem meg nem.

György A pedagógusokra, a közoktatásra vonatkozóan effektív tárgyi tévedés, amit mond. Volt Magyarországon egy relatív, komoly, a 70-es évek végétől nagyon lassan fölépülő szakmai autonómiája ennek a szakmának. Ez azt jelenti, hogy a magyar pedagógustársadalom a rendszerváltozásban egyébként szépen, lassan, türelmesen a szakértelmi intézményeit fölépítve ment bele, amelyben azt kell mondanom, ha tetszik, hanem, egy Magyar Bálint nevű miniszter annak rendje és módja szerint megteremtette ennek egy nagyon komoly politikai részét, az integratív

oktatást. Erre azt mondani, hogy ők úgymond a pénzért tartották a markukat, és egyébként elfelejtették volna fölépíteni a maguk világát...

Hont Én nem ezt mondtam, hogy pénzért tartották a markukat, hanem azt mondtam, hogy maximum erről szólt a vita.

György De ez nem igaz!

Hont Magyar Bálint esetében pont arról van szó, hogy mindent, amit akart, ami a fejében volt, azt miniszterként is a magyar konzervativizmus győzte le. Az iskolai konzervativizmus. Jelen pillanatban, ha valaki elmegy egy iskolába és megkérdezi, hogy mi a helyzet, hogy érzik magukat, azt fogják mondani, hogy Hoffmann Rózsa nagyon rossz, de egy picikét azért elviselhetőbb az életünk, mint Magyar Bálint minisztersége alatt. Nincs igazuk, abszolút nincs, de ez ma Magyarországon az iskolák kilencven százalékában a helyzet.

György Ezt honnan veszi?

Hont Azt hiszem, hogy nálam illetékesebb nincsen velem azonos illetékességű még néhány százezer, ugyanis az elmúlt tizenvalahány évben kettő gyereket hajtottam át a magyar közoktatáson négy különböző iskolában, és most már a legkisebb is iskolába jár. Ennek következtében a benyomásaim meglehetősen életszerűek, és testközelből szereztem be őket. Ezek a tapasztalatok az értelmiség mulasztását bizonyítják. De van mondandóm a megmondókat illetően is, és akkor Krémer Ferencre reagálnék. Azt azért úgy ne csináljuk, miután valaki, például én, a választások előtt azt mondta-írta, hogy az ellenzéki összefogás kontraproduktív, nem jár előnnyel és csak nagy bukás lesz a vége, míg más valaki, például ön, az összefogást az egyedül lehetséges és racionális politikai cselekedetnek tartotta, majd nagy bukás lett és emlékeztetjük az összefogás pártiakat korábbi véleményükre és a felelősségükre, akkor erre azt mondják, hogy ez felelősség-áthári-

tás. Ráadásul én azt is mondtam, írtam, hogy eleve be se kell menni a rendszerbe, mert nem lehet nyertesen kijönni belőle, az ellenzék erre alkalmatlan.

Krémer Ez meglehetősen leegyszerűsítése a dolgoknak.

Hont Várjon picikét, ön azt is mondta, hogy értelmiségi felelősség az, hogy úgy viselkedett itt az értelmiség, mintha ez demokrácia lenne. Idézet jön: „Most csak két út van, Orbáné a mocsárba visz, a kormányváltóké kifele vezet”. Ezt ki is írta?

Krémer Ez az egyik cikkem címe.

Hont Így van, tehát maga viselkedett úgy, mintha demokráciában élne.

Krémer Ezt választási szituációban írtam.

Hont Demokráciában vannak választások.

Krémer A választások előtt írtam.

Hont De demokráciában vannak választások. Itt nem érez egy hihetetlen ellentmondást?

Krémer Nem, nem igaz, hogy demokráciában vannak választások, mert Szaddám Huszein rendszerében is voltak választások, Rákosi rendszerében is, Kádár rendszerében is voltak. Inkább szavazások, mondjuk, de megvolt formailag az a rendszer. Most is megvan formailag. Én utána azt írtam, ez az utolsó alkalom, hogy demokratikusan el lehet távolítani.

Hont Tehát akkor maga szerint demokrácia.

Krémer Hát én nem pontosan ezt írtam.

Pikó Ha jól értem, akkor Hont András arra akarja fölhívni a figyelmet, hogy szerinte önnek volt egy eredendő következtetlensége, de ebbe beleérthetem magamat is, hiszen az én műsoromban például Krémer Ferenc elmondta azt, hogy miért nem demokratikus ez a szisztéma. Csak nem vontuk le, vagy nem vonták le, mondja Hont András, azt az evidens következtetést, hogy ha ez nem demokrácia, akkor nem is kell úgy viselkedni, mintha ez demokrácia len-

ne, például nem kell beszállni a választásba.

Krémer Ez nem egészen így van. Ez teljesen hamis következtetés. Hát én elég régen, talán az elsők között neveztem diktatúrának ezt a rendszert.

Hont Hát, de nem az.

Krémer Ön szerint. Szerintem meg az. Nyilván itt nem egy olyan diktatúráról van szó, mint amilyen Rákosi Mátyás diktatúrája volt, vagy Ceausescué, még hogyha sok hasonlóság van is a két figura között, mondjuk a stadionokat tekintve. De megőrizte a demokrácia számos formális elemét, mert arra játszik, hogy az Európai Néppárt még elismerje demokráciának. És, mint láttuk, elismeri. És ez komoly sikere Orbánék politikájának, ez kétségtelen. A választás, ami lezajlott, formálisan, még demokratikus, vagy úgy néz ki, mintha demokratikus lenne. Megváltoztatták a jogszabályokat, átrajzolták a határokat, kisajátították az összes kommunikációs felületet... Ezt mindenki ismeri, nem kell ezt elmondani, azt gondolom. Ennek ellenére én, amikor fölmerült a bojkott lehetősége, egyáltalán nem tudtam elfogadni azt. Azért nem tudtam elfogadni és nem tudom elfogadni ma sem, mert a bojkottal megadjuk magunkat. Tehát vagy képesek vagyunk arra, hogy a sorsunkat többé-kevésbé a kezünkbe vegyük, vagy kísérletet tegyünk erre, vagy föladjuk.

Pikó A baloldal bojkott-ellenességében közrejátszhatott az is, hogy reális lehetőség volt az, hogy a bojkottfelhívást a társadalom többsége nem fogja követni.

Hont Hát egy bojkott megszervezéséhez is kell tehetség, de hát akinek egy bojkott megszervezéséhez sincs tehetsége, az mit akar egy egyéb küzdelemben? Szóval az a helyzet, hogy az elképzelés nélküliséget az MSZP fejéhez vágni azért nem teljesen méltányos, mert az okos emberek akadémián ülnek meg egyetemi tanszékek keretében dolgoznak

meg lapokban írnak. Tehát az, hogy valami új, eredeti dolog kipattanjon a fejekből, azt nem pártközpontoktól lehet várni. A pártok abból válogatnak és maximum ebből programot válogatnak le.

György Én nem gondolom azt, hogy Magyarországon diktatúra lenne, abban a formában és értelemben, hogy még Rákosi Mátyás és Ceausescu is képebe kerül. Ceausescu tömeggyilkos volt, ezt tegyük hozzá, sok ezer, usque tízezer ember köszönheti neki a halálát és sok százezer a fizikai nyomorát. Hát, a Rákosi ennél egyébként numerikusan alacsonyabb szinten működött, ami a fizikai kivégzések számát illeti. De Orbán Viktort hozzájuk mérni? Nevetséges bírósági tárgyalások zajlanak Magyarországon, de emlékezetem szerint az előző 12 évből a 8 alatt is zajlottak nevetséges bírósági tárgyalások. Az NSZK-ban annak idején Adenauert egyfolytában azzal vádolták, hogy minden médialehetőséget elvett az SPD elől, és el is vett. Ez így volt. Ez nem szép dolog, de azt nem nagyon merném mondani, hogy nem volt demokrácia. De Gaulle reggel, délben és este azt mondta, hogy Franciaország ő, és senki más nem az. Azt kell mondanom, hogy Orbán Viktor retorikája arra nézvést, hogy a nemzet nem lehet ellenzékben, egyébként De Gaulle emlékiratainak a felületes elolvasásából származó következtetések levonása. Nem gondolom azt, hogy demokrácia van, de nem gondolom azt sem, hogy diktatúra lenne. Nem lehet diktatúra egy olyan országban, ahonnan el lehet menni. Szíriából el kell szökni, ami egy alapvető probléma, Jordániában százezrek laknak menekülttáborokban, amelyek egy koncentrációs tábor és egy posztmodern város közötti átmeneti intézmények. Az diktatúra.

Krémer Nagyon leszűkítjük a diktatúra fogalmát.

György Vagy nagyon kitágítjuk a demokráciáét, nem tudom. Minden-

esetre ebben az ügyben nincs bennem normativitás, és van bennem egy nagyon erős eseti mérlegelés. Egy csomó mindent a Fidesz valóban megváltoztatott, ami nincs ínyemre, egy csomó mindent másképp csinál, de lényegtelen, mert ez a stratégia annyira érdekelte a magyar lakosság nagy részét, mint az, hogy Patagóniában mi a helyzet. Ez kínos, de így van. Az emberi jogok betartásától elkezdvé az a liberális krédó vagy az a szociálliberális krédó, amelyet följánlottak egyébként az előző kormányok a magyar lakosságnak, az nem válaszolt a magyar lakosság kérdéseire. És éntőlem mondhatják azt, hogy a magyar lakosságot akkor le kell cserélni, mert ez értelmetlen. Amit az Orbán összerakott, az egy eléggé világosan belátható dolog, az a magyar kiegyezéstől a Horthy-rendszeren át elmondhatatlan erejű mentalitástörténeti kísérteteket keltett életre, amelyekről rég nem gondoltuk, hogy élők, és ezek most működnek. Ha tetszik, ha nem, működnek. Lehet, hogy az, amit mondok, nagyon személytelen, nem szeretném ebbe belevinni a saját érzelmeimet. De ameddig nem fogunk szembenézni, azzal, ami történt, addig újra és újra csak azt fogjuk elmondani, hogy ez tűrhetetlen, de mi mást még?

Hont Én sem értek egyet azzal, hogy itt diktatúra lenne, már csak azért sem, mert ez súlyosan összefügg az eredeti kérdésünkkel is: a diktatúra ugyanis valahol felmentést ad. Hogyha ezt diktatúrának nevezük, akkor kétféle értelmiségi szerep kínálkozik, a teljes behódolás vagy pedig a teljes és feltétel nélküli harc. Tehát ez automatikusan igazolja azt, hogy valahova le kell tenni a garast. A diktatúra feltételezése pedig nem igazán túri a mind a két irányba esetleg eltérő mértékben kritikus magatartást, többek között nem túri a bojkott felvetését sem.

Krémer Nekem más a véleményem. Tehát diktatúra nem akkor

van, amikor már teljesen kiépült egy intézményrendszer és az az intézményrendszer már nem enged meg semmiféle szabad mozgást. Diktatúra attól a pillanattól kezdve van, amikor már senki nincs, aki képes lenne megakadályozni ennek a kiépülését. Na most, van itt bárki, bármilyen intézmény, akár a sajtót is beleértve, az Alkotmánybíróságtól kezdve a parlamentig, amelyik képes útjába állni Orbán Viktor akaratának? Van ilyen? Megtörtént?

Hont Van.

Krémer Na, az jó.

Hont Én azt gondolom, hogy van.

Krémer Lehet, hogy imitt-amott van valami, de igazából nem nagyon. A rendszer folyamatosan és föltartóztathatatlanul épül. A diktatúra nem az, amikor megjön a fekete autó, az a totális diktatúra. Ez egy sunyi diktatúra, nem egy totális diktatúra. Teljesen másként működik. Az intézmények teljes mértékben egyetlen hatalom alá vannak rendelve. Az oktatás, a rendészet, a gazdaság. Hát ma már nagyjából csak azok tudnak a gazdaságban profithoz jutni, akik az állam közvetítésével jutnak megrendeléshez. Nagyjából.

Hont Ez sem igaz, ez sem igaz. Ma Magyarországon azért a gazdaságnak a jelentős részét külföldi tulajdonú, nagy cégek jelentik. Ezeket nyomorgatják, ezeket próbálják különadókkal megsarcolni. Érdekérvényesítő képességük jelen pillanatban nagyobb, mint a magyar kormányé. Szóval a helyzet az úgy néz ki, hogy itt a külön hatalmuknak meg a befolyásoknak fura szövevénye van, mint ahogy általában szokott lenni. Ez egy irányított rendszer és nem parancsuralom. Jelen pillanatban ez nem parancsuralom, egy meglehetősen gyenge állam rengeteg alulfizetett emberrel, rossz erőszakszervezetekkel és a többivel. Szeretném egyetlen apró momentumra felhívni a figyelmet ebből az időszakból. Végül is csenevésznek bizonyult az egész

mozgalom, és vagy szétvásárolták, vagy összevesztek, vagy valami történt velük, de amikor a hallgatókról látszott, hogy olyan alkut nem lehet velük kötni, mint másokkal, akkor nemcsak látszólag hátrált meg ott és akkor a kormány. Más kérdés, hogy aztán kifárasztással, meg egy csomó minden mással kellett operálniuk, de kénytelen volt ott és abban a szituációban meghátrálni. Igen, az többek közt értelmiségi kérdés is, a felelősség kérdése is, hogy egyébként szakmai szolidaritások miért nem működnek ebben az országban. Szervezett erők miért nem működnek ebben az országban.

György Csak egy mondatot, a demokrácia-diktatúra kérdéséhez. Umberto Eco-nak erről van egy elég világos hasonlata, a kacsacsőrű emlősről, amely elképzelhetetlennek bizonyult az európaiak számára, mert nem láttak még ilyen állatot. A XVII. század végi osztályozáselmélet alapján azt mondták, hogy ez hamisítvány, mert olyan nincs, hogy valami elől kacsacsőrű, hátul emlős. Aztán kiderült a hamisítványról, hogy mégis van. Hogy ez a rendszer mi is valójában és pontosan a politikai osztályozástan szerint, annál sokkal fontosabb kérdés az én számomra, hogy milyen autonómiák vannak és működnek. És nem úgy látom, hogy az autonómiákat folyamatosan visszavágnák, hanem azt látom, hogyha valaki a sarkára áll, akkor van visszaút.

Hont Ezt mondtam.

György Igen, tudom, egyetértek veled. Egy diktatúrában én nem ténitok az egyetemen.

Hont Diktatúrában az ember nem megy be a parlamentbe politikusnak. Szóval számomra az a legfelháborítóbb az egészben, mikor egy politikus mondja a tévében, hogy diktatúra, és ő küzd az orbáni diktatúrával szemben. Jól van, rendicsek. Hogy hívják, mi is az, aki politikai tevékenységért egy diktatúrában pénzt vesz föl? Hát azt diktatúra-kiszolgálónak hívják.

Hát ebben nincsen elmaszatólás. Egyetlen egy dolgot hadd mondjak még el, ami a maszatólásnak az egészét képezi, és ezt címzem mindenhová. Szociálliberális értelmiség, ami egy ködös, amorf fogalom és csoport egyben. Alapvetően egy csomó dologról nem gondolunk egyet a világról, belül sem. A gyűlöletbeszédéről például. A tűz és a víz él együtt ugyanazon a politikai oldalon. Az egyik azt mondja, hogy lám, lám, itt van 2010 után ez a helyzet, médiatanács. Kelltek nektek szabályozni? A másik ugyanebből az ellenkezőjét vonja le, hogy nem szabályoztátok elég szigorúan, lám, lám, akkor kellett volna. És miután a különbségek, az egyetlen értelmes nincsenek kibeszélve értelmiségi fórumokon, nincsenek kibeszélve, összeütköztetve és nincsen szétszedve alternatívákra, az egész itt maradt ködösen, megkülönböztethetetlenül amorf állapotban, választhatatlan politikai ingoványban, mocsár, bűzhödött szottyadék jön létre.

Pikó Amikor dühösen elküldjük Konrádékát nyugdíjba, vagy pontosabban azt az értelmiségi szerepet nyugdíjazzuk, amit Konrád képvisel, akkor az ítélet a magyar baloldali és liberális politikáról. Az ész, a tervezés nem a politikusnál van, hanem a hátulról sűgő értelmiségnél. Őket terheli a felelősség, szegény politikusok annyira eszetlenek, hogy nem is lehet rajtuk semmit számonkérni. Szerintetek ez a reális helyzet?

Hont Akik minden hónapban petícióznak, azzal a nyilvánvaló céllal, hogy a tekintélyükkel legitimáljanak valamilyen követelést vagy adjanak nekik nyomatékot, akkor túrniük kell azt is, hogyha az, amit ők követeltek nem jön be, akkor nagyon tiszteletlenek lesznek velük. Prinz Dániel, azért kapott teret, azon túl, hogy meglehetősen okos fiú, hogy pont hogy a nála jóval idősebb emberek szembesüljenek, azzal: az ő fejükben, az ő indulataikban tulajdonképpen mi van. Hogy tudnak-e szervesen

csatlakozni egy másik világhoz, bele-nőni, avagy rendszerváltásról rendszerváltásra bukdácsolunk előre ebben az országban évtizedek alatt, ahogy szokott, és minden ifjabb generáció el akarja majd küldeni ilyen módon nyugdíjba az előtte lévőket. De itt a részünkről egyébként a nyugdíjazási jámbor szándék még mindig nem hangzott el, már csak azért is, mert én ennél sokkal differenciáltabban látom az egészet. Azt hiszem, hogy Konrád György nevét talán kétszer írtam le. Heller Ágnes nevét pedig egyetlenegyszer, amikor Farkasházy Tivadarnak válaszoltam, és akkor éppenséggel a létező legnagyobb tisztelet hangján beszéltem róla, pont azért, hogy ebből a körből kivegyem. Nagyon-nagyon-nagyon rossz néven és zokon vettem egyébként az összes petíción a nevét.

György Az én válaszom nagyon egyszerű. Azt gondolom, hogy a magyar választási rendszer nagyon bonyolult, de működött. Megválasztottak egy adott pártot, a legitimitása kétségbevonhatatlan, de én a magam részéről minden pártoló szimpátiát megvonnék ezektől az alakulatoktól. Semmilyen kedvem nincsen egy egyszemélyes liberális pártnak az elnökével beszélni, aki arra a kérdésre sem tud válaszolni, hogy a pártjának milyen tagjai vannak, amit egyébként a magyar liberális média sanszen elkefélt neki, és nem érdekelte. Az Indexben megkérdezték tőle, hogy tudna-e mondani Fodor Gábor egy-két vidéki vezetőjét. Hát nem jutott eszébe. Ez, az emberi szélhámoság történetében leginkább Ilf és Petrov, Szaru és pata című intézményére emlékeztet, amely, mint jól tudjuk, a Korejko nevű orosz milliomos kirablásáról szólt. A vita annyiban álságos, hogy egyszerűen azt kell mondani, ha már itt tartunk, és ebben van értelmiségi felelősség, hogy vége. Tehát egyszerűen: not in my name. Ez az én nevemben nem folyik. Ehhez egy milliméter támoga-

tást nem lehet adni, és azt kell mondani, hogy ennek vége. És tényleg azt gondolom, ha már van értelmiségi felelősség ebben az értelemben, azt a dolgot, hogy reggel, délben és este a Fidesztől való fenyegetettségem okán folyamatosan együtt kelljen élnem a fantáziámban Mesterházy Attilával, nos, nincs ilyen félelem a szívemben. Bocsánat, nincs az az isten, hogy az én számomra Mesterházy Attila komolyan vehető legyen. Ez nem létezik. Alternatíva nincs.

Hont Péter, kérdés, illetve kiegészítés. Azt mondod, hogy legitim a parlament, legitímen megválasztott.

György Hát azt gondolom, igen.

Hont Na, ez például felelősség kérdése. Azt gondolom, hogyha a Fidesznek van bűne az nem is az, amit a közjoggal tett, bár jogász lévén fáj, hanem az, hogy egy csomó olyan kérdést tett többség, kisebbség kérdésévé, amelyik nem az. Tehát többek közt a bojkottnak azért lett volna értelme, mert akkor is jogunk van képviselni, ha kisebbségben vagyunk. És ebbe a választási játékba belement a magyar ellenzék.

György Azért legitim, mert belement a baloldal...

Hont ...akkor azokat a kérdéseket, amik nem lehetnek többség-kisebbség kérdései, elfogadta innétől kezdve többség-kisebbség kérdésekként. A gyereknevelés, a saját gyerekem nevelése nem az, a megtakarításaim kérdése az nem az. És Orbán Viktor ezt tudta előre. Tudta előre, hogy ezt fogjátok csinálni, hogy belefogtok menni ezen az áron is.

Pikó Kérdések, hozzászólások.

Heller Ágnes Csak azért szólok hozzá, mert érintett vagyok. György Péter mondott egy mondatot, ami felkeltette az érdeklődésemet, tudniillik, hogy a liberális demokrácia a magyar problémákat nem tudja megoldani. Kétszáz év tapasztalata mutatja, hogy csak a liberális demokrácián belül lehet egy ország problémáit tartósan kezelni. Megoldani úgy-

sem lehet, ez nem egy matematikai feladat, aminek van egy megoldása, de csak liberális demokrácián belül lehet hosszú távon ezeket a kérdéseket kezelni. Mondjatok egy példát, amelyik nem ezt támasztja alá. Tehát én úgy érzem, hogy a liberális demokráciának nem a megszüntetése – az diktatúra volna –, de erőteljes korlátozása bizonyos fokig ellehetetleníti azt a feladatot, hogy az ország tényleges problémáit hosszú távon kezelni tudjuk. Rövid távon, persze lehet, az mindig lehet sikeres. Huszonkét évet elvesztegettünk már. Hány évünk van még, amit elveszthetünk? Ez az én kérdésem. Ami pedig a vélemény kimondását illeti, hát véleményszabadság van, gondolatszabadság van, remélem. Itt van Vári Gyuri, megkérdezem tőle, hogy beadnál-e a parlamentbe egy javaslatot, hogy csak ötven éven alul van véleményszabadság, fölötte nincs. Pílanatnyilag ez a szabadság mindenkinek adva van. Tehát van véleményem, kimondom. Senkinek sem kötelessége egyetérteni velem. Mindenki, aki a közéletben kimond valamit, kiteszi magát a kritikának. Kiteszi magát annak, hogy nem szeretik, amit mond, és őt sem szeretik. Annak is, hogy őt szeretik. Mindenkinek megvan a maga felelőssége. Annak is, aki beszél, annak is, aki hallgat, mint azt nagyon jól tudjuk. A sunyinak is van felelőssége és a beszélőnek is. Nem tagadom a felelősséget, vállalom a felelősséget. Ami a konkrét tanácsadást illeti: a pártok vezetői döntenek el, hogy mit csinálnak. Én még nem láttam olyan liberális értelmiséget, amely ebben a döntéshozatalban részt vett volna, ha nem volt egy párt tagja. Nem beszélek mindenki nevében, csak a magam nevében beszélek. Megmondom őszintén, az Együtt-tel rokonszenveztem, ez nem titok. Ez a párt azt mondja, az a célom, hogy kormányváltás legyen. És akkor az ember elgondolkodik: a pártot nem szereti,

mert semmilyen pártot nem szeretünk, legfeljebb szimpatizálunk vele, de mit lehet csinálni, hogy ezt elérje, akkor is, ha nem adok tanácsot a nyilvános szerepléshez. Ha azt mondja egy párt, mint ahogy, mondjuk, az LMP mondta, hogy nem akarok kormányváltást, hanem magamat akarom megerősíteni, akkor teljesen más az értelmiségnek a hozzáállása. Én különben a külön lista pártján voltam, sosem voltam a közös lista pártján. De nem én döntöttem ebben a kérdésben, hanem a politikusok. Az értelmiség csak megmondhatja a véleményét, ezt megtettem ezerszer. A magyarországi rendszer bonapartista rendszer, ezt is elmondtam ezerszer. Nagyon jól tudom, hogy a bonapartista rendszer nem gyilkos rendszer. III. Napóleon senkit sem ölt meg. Robespierre ezerszer több embert ölt meg, mint III. Napóleon. De: bonapartista rendszer, annak minden sajátosságával együtt. Nem diktatúra. Van benne egy centrális erőter, mondjuk, egy diktátor, de diktatúrának nem mondható. Van egy helyzet, de nem hasonlítanám a totális diktatúrákhoz, mert igaz, van egy abszolút vonal, a gyilkosság vonala. Politikai gyilkos valaki, vagy nem politikai gyilkos. Aki nem politikai gyilkos, azt nem lehet összehasonlítani azokkal, akik politikailag gyilkosak. Se Kádárral, sem Horthy Miklóssal, hogy őt is megemlítsen. Ők mind politikai gyilkosok voltak. Velük nem lehet a mai rendszer vezetőit összehasonlítani. Mindannyian élünk, hála isten, beszélünk, az ellenzéki véleményeket is kifejtjük ebben a pillanatban is, ami azonban nem akadályoz meg bennünket, hogy mindig arról beszéljünk, hogy mi a szabadsághiány. Én a politikához nem értek, az is egy szakma. Különben a liberális értelmiség többsége is általában a szakmájához hűen beszél. Mondjuk én vagy Konrád Gyuri, a másik megátamadott, sosem beszélünk gazdasági kérdésekről, hogy milyen rossz a

gazdaság, vagy a jó, merthogy nem értünk hozzá. Nem, én sosem beszéltem róla. Arról beszéltem, amihez értek. Demokráciaelméletről, kultúráról, oktatásról. A legtöbbet pedig a szabadságról, ami számomra a legfontosabb. Azért voltam ellenzéke a Kádár-rendszernek is, mert megfuladok a szabadsághiánytól. És valahányszor szabadságot korlátozzák, akkor mindig meg fogom mondani, akárhogy kritizáljátok engem, mint liberális értelmiséget. Vári Gyuri ott ül hátul, szerényen. Nem az volt a baj, hogy a cikkedben azt mondtad, hogy ezt, meg azt rosszul csináltam. Hanem az, hogy miért mondtam, miért beszéltem egyáltalán. Az előbbit elfogadom, az utóbbit nem.

Pikó Ha Vári György akar reagálni most...

Vári György Semmi nem áll tőlem távolabb, mint hogy bárkinek, legkevésbé Heller Ágnesnek előírom, hogy mikor szólalhat meg, vagy, hogy mit szabad mondania. A szólás-szabadságnak vannak jogi garanciái, és én természetesen nem mondtam azt, hogy ezek szűnjenek meg. Hogy akinek a szerepfelfogásával nem értek egyet, azért jöjjön a rendőr. Teljesen nyilvánvaló, hogy én is úgy gondolom, mint mindannyian, hogy Heller Ágnes éppúgy, mint mindenki a Földön, bármikor elmondhatja a véleményét. Sok tekintetben nagyon megbántam, hogy megírtam azt a cikket. De csak annyit akartam mondani benne, hogy van egy hagyománya annak, ahogyan a közértelmiségiek, a public entellektüelek beszélnek, s ez szerintem átgondolásra szorul. Mert például abban bizonytalan vagyok, amit Heller Ágnes mond, hogy a politika, az egy szakma, tehát hogy itt technikai kérdésekről és szakkérdésekről van szó. Én ebben nem hiszek. Mert, hogy egy ilyen helyzetben, milyen taktikai felállásban menjenek neki a választásoknak mindenre egyformán alkalmatlan pártok, az súlyosabb kérdés annál,

minthogy választástaktikai megfontolásokkal kéne kezelni. Ennek például teljesen érdektelennek kellene lennie Konrád Györgynek, éppen az ő legendás székszepe, iróniája, antipolitikai bizalmatlansága miatt. Ha ez, mint reflex működött volna, akkor azt mondta volna a stúdióban Kálmán Olgának, hogy neki fogalma nincs arról, ki legyen a közös vagy külön főpolgármester-jelölt. Ez nem azt jelenti, hogy tilos véleményt mondania. Nyilván senki nem tilthatja meg, hogyha Konrád György pont arról akar beszélni az ATV stúdiójában, hogy Bajnai vagy Horváth Csaba legyen-e a főpolgármester-jelölt. Ez a szólásszabadság része. Csak azt gondolom, hogy fölösleges. Félreértése annak, hogy mit lenne jó Konrád Györgynek csinálnia az ATV stúdiójában. En egyszerűen ennyit akartam mondani, meg azt, hogy nem ismerjük fel a válság mélységét és természetét. Ha, mondjuk, Heller Ágnes abból indul ki, hogy adott az a cél, váltsuk le a kormányt, hát ez szerintem kilátástalan és rossz cél volt, mert akkor előbb-utóbb beleütközünk abba, mit kezdünk Pólt Péterrel. Persze, nem a személyről van szó. Mert erre semmit sem tudunk mondani. Tehát, azt gondolom, ha a pártok úgy döntenek, hogy nekik az a legnagyobb kérdésük, hogy milyen taktikai formációkat agyaljanak ki, hát agyalják ki őket. De, hogy Konrád György ezzel foglalkozzon? Már nyilván megteheti, csak hogy miért? Hát, ezt gondolom rossz hagyománynak. És ebben a tekintetben tényleg kicsit rokonnak a jogász-közgazdász reformértelmisség szerepfelfogásával, azzal a szerepfelfogással, amit szokás volt a liberális értelmiségieknek szelíd lenézéssel kezelni. Felállt, nem tudom én. Nagy Gáspár, Csoóri Sándor, Fekete Gyula, teljesen mindegy, és hogy úgy mondjam, belenézett a jövőbe és irányt mutatott. Aminek értem az érzelmi motivációit. Tehát ma már nem mosolyognék rajta

olyan felhőtlenül, mint boldogult úrfi koromban. De azért azt gondolom, hogy mindez tévedés volt, tehát hogy ezek nagyon természetlen szerepfelfogások. Megtiltva természetesen nincsenek. Csak azt gondolom, hogy nem hasznosak.

Bitó László Heller Ágnessel mindig majdnem egyetértek, de sohasem teljesen. Azt hiszem, hogy az a kifejezés, hogy korlátozott demokrácia, egyáltalán nem stimmel a mai helyzetre. Szerintem a kormány részéről egy korrumpált látszatedemokrácia van, és ezt jól csinálja. A nép részéről én nem hiszem, hogy diktatúrát éreznek az emberek és úgy reagálnak, mint a diktatúrára. Itt apátia van, és ez az apátia sokkal veszélyesebb, mint a diktatúra. A diktatúrában az emberek még lázonghatnak, reménykedhetnek, tesznek valamit. Itt mély apátia van, amit ez a választás is tükrözött, és ezen kéne segítenünk. És nem tudunk úgy segíteni, hogy vitatkozunk, hogy most ki mondta ezt, ki mondta azt, kinek volt joga mondani, kinek nem volt joga. Olyan apátia van, amit csak úgy tudunk korrigálni, ha a legalapvetőbb, legalacsonyabb szintről, a grass roots, a fűgyökér szintjéről építünk föl, vagy segítenünk fölépíteni egy új társadalmat. Ha ezt nem tesszük meg, ezekkel a pártokkal az égvilágon semmire nem tudunk menni. Ezek a pártok nem tudják kinőni magukat. Itt új kezdetre van szükség, és nekünk nem az ész kell osztani – már az én generációmról beszélek, de beleértve, mondjuk a 40 éveseket is, mert azok éppúgy korrumpálva lettek, sőt, azok lettek korrumpálva. Mi nem lettünk korrumpálva szerintem, de ez egy más kérdés.

György Vannak, akik korruptak, vannak, akik nem, tehát ez nem életkor függvénye.

Bitó Nem biztos. de az biztos, hogy vannak szüzek, vannak becsületes emberek, akik elvesztették a szüzességüket és vannak kurvák. De

mindegy. Én azt hiszem, nekünk az alapoknál kell kezdeni. Nem megmondani, hogy mit csináljak...

Hont És a három közül melyik az alap? A szüzek, akik elvesztették a szüzességüket, vagy a kurvák?

Bitó Hagyjuk. Most arra van szükség, hogy akiknek módjában van valahogy befolyásolni a társadalmi folyamatokat, ne megmondják a fiataloknak, mit kell tenniük, hanem teremtsenek kedvező légkört, anyagi bázist – rengeteg pénzbe fog, milliárdokba fog kerülni –, mert ha ezt nem tesszük meg, akkor nem várhatunk semmi jót.

György Bocsánat, csak két rövid mondatot mondanék. Az egyik, hogy azt gondolom, az apátiát rosszabbnak tartani egy diktatúránál, az, ne haragudj, bizonyos típusú értelmiségi naivitásra vall. 1950-ben Magyarországon olyan apátia volt, amelyet ember el nem tudott képzelni. Tehát azt akarnám mondani, hogy ne kívánd a diktatúra vidám mindennapjait. Ráadásul azt sem tudom, apátia van-e itt. Van, akinek apátiája van, van, akinek nincs, de azt akarom mondani, hogy a legjobb diktatúra is rosszabb, mint a legrosszabb demokrácia, ha már itt tartunk, szegény jó Lukács Györgyöt is összevissza forgatván. Tehát az apátia, az kellemetlen állapot, de a diktatúra, amiről beszélünk – és ott valóban van, egyetértek Heller Ágnessel, egy fekete vagy egy vörös vonal, nevezetesen a politikai gyilkosság, tehát az effektív félelemben tartása egy emberi társadalomnak. A magyar társadalom apátiában él, nagyon sok szorongásban, nagyon sok jogos félelemben. De nem él effektív, fizikai fenyegetettségben és folyamatos rettegésben, amit diktatúrának hívunk.

Lánczos Vera Szeretnék hozzászólni, mert Hont Andrással személyes vitánk is volt a Galamuson keresztül, s Heller Ágneshez kapcsolódónak, aki azt mondta, hogy számára a szabadság a legfontosabb. Én is azt

gondolom, hogy a szabadság a demokrácia egyik alapértéke, és demokrácia fokmérője, hogy mekkora szabadság van. Elhangzott az ön szájából, hogy itt semmi nincs kibeszélve. Valóban, de ki miatt nincs racionális diskurzus ebben az országban lassan 15 éve? Én azt állítom, hogy a Fidesz miatt nincs. A Fidesznek egyértelmű stratégiája volt a demokratikus nyilvánosság felszámolása. Azért volt fontos, hogy elérkezhessünk a „ne azt nézzék, hogy mit mondok, hanem hogy mit teszek” politikájáig. A kettős beszéd a Fidesz politikájának esszenciális eleme. Függetlenül attól, hogy milyen definíciókat alkalmazunk, ki, mit nevez demokráciának mégiscsak az a lényeg, hogy 2010 után olyan változás történt a magyar társadalomban, ami a szabadságot radikálisan csökkentette. Az alapkérdés szerintem az volt – s most ezt vetik az úgynevezett megmondó emberek szemére –, hogy mit tekintünk kisebbik rossznak. Összeszedjük magunkat és még ezzel a választási rendszerrel is valamit elérünk, szerintem ezt mondták az összefogás támogatói, vagy megvárjuk, amíg majd lesz egy „jobb” ellenzék. Addig legfeljebb leállítjuk a világ folyását, felfüggesztjük, és amikor megfelelőek lesznek az állapotok, akkor majd az az ellenzék harcba száll. Csakhogy a világ nem így működik, a dolgok közben romolhatnak. Nem volt eredményes az összefogás, túl későn jött létre. Meggyőződésem, hogy ez a rendszer, amely az erő kultuszára épül, és még egyszer hangsúlyozom, a demokratikus nyilvánosság kizárására, megváltozhatott volna, hogyha idejekorán tudott volna erőt felmutatni az ellenzéke.

Vitányi Iván Mint korelnök szölok, pedig hát, mint korelnöknek tulajdonképpen a kezemet nem volna szabad kinyújtani a koporsóból, anynyira be kellene fogni a számat. Hiszen már öreg vagyok, beszélni sem tudok, hangosan beszélni pláne nem

tudok, és a szavakat nem tudom mondatokba összefűzni. Minek akkor? Azért mégis megpróbálom. Úgy érzem, hibát követtünk el, hogy nem hívtuk meg Berzsenyi Dánielt, mondja itt, hogy mi a magyar most, rút, szibarita váz. Rút szibarita váz annyiban, hogy most ebben a nehéz helyzetben a legnagyobb igyekezetet arra akarjuk, úgy látszik pazarolni, hogy ki a frász volt ebben a legnagyobb hibás, hogy vajon a Heller vagy a Konrád volt a legnagyobb, vagy hogy ezek a fiatalok sem mondták meg a tutit. Talán te sem mondtad meg a tutit, félek tőle.

Hont De.

Vitányi Tessék? Megmondtad?

Hont Mondom, de.

Vitányi En csak kérdezem.

Hont En meg válaszoltam.

Vitányi Nem válaszoltál. Na, mindegy. Az a kérdés most, hogy hova jutottunk. Valóban úgy érzem, hogy mélypontra jutottunk. Én végigmentem sok mindenben. Most azért érzem magamat mélyponton, mert eddig, ami történt velem az életben, abban soha nem mi döntöttünk, hanem felettünk döntöttek, már nemcsak énefelettem meg a családom felett, meg a barátaim felett, hanem a magyar társadalom felett döntöttek. Hol Jaltában, hol Máltán, hol háborúban, hol háború nélkül, de felül döntöttek. Most nem. Most a magyar nép is döntött. Ez életem legmélyebb mélypontja. Ilyenkor szeretek hivatkozni arra, hogy már Arisztotelész is azt mondta, hogy nemcsak monarchia van meg demokrácia van, hanem van egy olyan forma, a tyrannia, mondta ő. A tyrannia a demokrácia után következik. A demokrácia eszményeit egy ügyes tyrannus megfigyeli és a demokráciával hatalomra kerül. Vajon Hitler alatt mindenki szenvedett? A német nép 90 százaléka vadul ellenállt Hitlernek? Nem. Nem volt az olyan nagyon egyszerű dolog. Mi van most? Itt van a híres kettős, demokrácia és diktatúra.

Tehát olyan közbenső formák, amelyek a demokrácia és a diktatúra között vannak. Ki a felelős érte? Kezdjük az értelmiséggel, amely ezt nem eléggé ismerte fel. Ha a felelőst keressük, a politikai réteget is legalább annyira felelősnek kell tenni. A magyar társadalom most föltette a kezét ugyanúgy, mint a kádári időben. Nem tudom, mi lesz, csak azt tudom, hogy a gyerekeimnek ennivalót kell adni, tehát édes fiam, ne pofázzál, mert kirúgnak az állásodból, és fontos, hogy megmaradjunk, és legyünk csöndben. Befogjuk a pofánkat, és várjuk, hogy mikor kel föl a nap. Mindenki felelős ezért a dologért. Mert mi történt tulajdonképpen Magyarországon? Annak, ami történt, történelme van. Forduljunk Bibó Istvánhoz. Vagy Szűcs Jenőhöz, a félperiferiális helyzetünkhöz, amibe belekerültünk, amelybe beletaszítottak, amely megerősítette nálunk a feudalizmust. És akkor emlékezzünk Hajnal Istvánra. Ő azt mondta, hogy minden társadalomnak olyan a kapitalizmusa, amilyen volt a feudalizmusa. A mi feudalizmusunk pedig szar volt, mert a nyugati feudalizmus egy hatalmas mezőgazdasági forradalommal járt. Nálunk nem járt mezőgazdasági forradalommal. És hogy még egy magyar emberre hivatkozzak, mondjuk John Lukácsra. Azt mondja, az a demokrácia, amely a jóléti államban keletkezett, más demokrácia, mint azokban az országokban, ahol csak kevés ember él jólétet. A demokráciához bizonyos jólét kell. Ahhoz, hogy az ember szabadon meg tudjon nyilvánulni, ahhoz tanulnia is kellett, biztonság is kell, egészség is kell, tehát kell egy olyan újfajta életmód, ami azelőtt a társadalomnak nem volt. Megtörtént ez Magyarországon? Nem történt meg. Azt mondja John Lukács, hogy a nyugati társadalmak kétharmados társadalmak, vagy most már azt mondják, hogy négyötödösek, mert a társadalom négyötöde él viszonylag rendesen. Nálunk

pedig a társadalom kétharmada nívó alatt él. Akkor itten más a demokrácia lehetősége. Mit kell tenni? Azt kell tenni, hogy meg kell tanulnunk összefogni. Meg kell tanulnunk nem elkenve, hogy ki volt a felelős érte, de nem a pellengérré állítás a lényeges. A pellengéért megteszi majd a történelem. De keressük az utat, hogy megtaláljuk a közös hangot. A demokráciának az a baja, hogy nem lehet felülről bevezetni. A demokrácia csak akkor van, ha az emberek átérzik, és úgy látják, hogy meg kell szólni. Még akkor is, ha elmúltak 80 évesek, akkor is, ha csak 18 évesek, akkor is, hogyha éppen bajuk van. Meg kell találni az utat, hogy hogyan léphessünk előre. Ez másfajta gondolkodást igényel, sokkal alaposabbat, sokkal meggondoltabbat, sokkal harcosabbat, sokkal kegyetlenebbet.

Bauer Tamás Én azt gondolom, az értelmiségiek felelősségének felvétele nem izgatott olyan nagyon, de itt számos olyan kérdés merült fel, amely viszont nagyon izgat, és ez készlet arra, hogy a magam gondolatait elmondjam. Többen is az előadók közül, Krémer Ferenc kivételével, azt mondták, hogy ma nincs diktatúra. Én sem azt mondom, hogy diktatúra, hanem azt mondom, mert a szép, magyar szavakat szeretem, hogy önkényuralom van. Mondhatjuk úgy is, hogy zsarnokság van. Az ilyen demokrácia, meg hasonló kifejezéseket nem szeretem, mert ezek elkenik a probléma lényegét. Csak néhány jellemzőjéről a mai rendszernek. Egyrészt megvalósult az, amit magyarul hatásköri listának hívtunk. A nemzetközi irodalom némenklatúrájának hívja. Minden személyi döntést közvetve vagy közvetlenül Orbán Viktor hoz. Ez nem demokrácia. A második kritérium, az általános félelem. Nem az életüket féltik az emberek, hanem a megélhetésüket, de ebben a tekintetben jóval nagyobb a félelem, mint a nyolcvanas években, mert akkor teljes foglalkoztatottság volt, és azért annak, aki

nem vált disszidenssé, a szónak abban az ismert értelmében, hogy nem vált nyílt politikai ellenzékivé, annak a megélhetése nem forgott veszélyben. Ma pedig Magyarországon nagyon széles körnek nap mint nap veszélyben forog a megélhetése. A szavazatszedő bizottság meg segít a Fideszre szavazni, mert ez a feltétele, hogy a jövő héten is kapjon közmunkát. Tehát azt gondolom, hogy egy olyan megfélemlítettség van nagyon széles körében ennek a társadalomnak, ami nem engedi meg, hogy ilyen átmeneti kategóriákat használjunk rá. Azt mondta, azt hiszem György Péter, hogy miután itt nincsenek politikai gyilkosságok, az emberek élete nem forog veszélyben, tehát ez nem diktatúra. Azt gondolom, hogy a Husák-rendszerben, Csehszlovákiában 1971-től 1989-ig az emberek élete nem forogott veszélyben, politikai gyilkosságok nem voltak. De hogy diktatúra volt, az szerintem nem vitás.

György Összevissza börtönbe zártak embereket, hogyha megszólaltak. Darabokra vertek embereket szocialista érzésű tornatanárok.

Bauer Én tudom, hogy mi volt abban a rendszerben. Csak azt gondolom, hogy a Ceausescu-tól, a Sztálintól, meg a Rákositól eltérően, Magyarországon jelenleg ott tartunk, hogy koncepciók eljárások folynak, embereket azzal fenyegetnek meg az előzetesben, vagy még előzetesben sem, hogyha nem vallanak arra, akire vallani kell, akkor bent fogják őket tartani. Igen, ez önkényuralom, ha tetszik, zsarnokság. Az, hogy egyes barátainknak van az egyetemen meg az intézetekben olyan állásuk, amik egy diktatúrában nem lehetne, ilyen a 70-es, 80-as években is volt. Magyarországon is, de még a brezsnyevi időkben, a Szovjetunióban is voltak ilyen szigetek, Akagyemgorodok Novoszibirszkben, szabad intellektuális élet folyt, miközben a Szovjetunióban brezsnyevi világ volt. Tehát azt gondolom, ezek a kritériumok, amelyek látszólag felmentést ad-

nának, ezek félrevezetnek bennünket. A dinamikáját is nézni kell a dolognak, nemcsak statikusan, hanem dinamikusan kell elemezni ezt a mai orbáni rendszert. Szerintem ez önkényuralom. És nagyon fontos, hogy ezt lássuk, mert ha nem látjuk, akkor teljesen félreviszi a gondolkodásunkat. És azt is feltétlenül hozzá kell tennem, hogy nem volt szabad a választás szerintem azokból az okokból, amiket részben itt elmondtam, meg azokból az okokból, ahogy az egész választási rendszert átalakították a maguk javára, meg ahogy a magyar polgárok hozzáférése a politikai információhoz teljesen gleischaltolva lett. Ez a választás nem volt szabad, ez a parlament és ez a kormány nem legitim. A Hontnak az a kérdésfeltevése, hogy akkor miért indultunk el a választásokon, az egy nagyon értelmes kérdésfeltevés, amire nekem nincsen a magam számára megnyugtató válaszom. Ennyit a rendszer jellegéről, amiben élünk. A másik kérdés pedig, amivel ezek után foglalkozni akarok, az mégiscsak a felelősség kérdése, az értelmiségi, meg a politikusnak állt értelmiségi felelőssége, az olyanoké, mint a jelenlévők között a Vitányi Iván, meg én, mert ahogy körülnézek, mást nem látok, aki formálisan is politikus volt az elmúlt időszakban. Mielőtt erre a felelősségre tényleg rátérnék, azért kell egy megjegyzést tennem a szocialista párttal kapcsolatban. Hogy ezekre nem szavaztok, mert ezekre nem lehet szavazni. Azt gondolom, hogy ez egy kontinuosabb dolog, minthogy azt mondhatnánk, hogy fehér-fekete. Az a Magyar Szocialista Párt, amelyik a Horn-kormány idején ott állt a Horn Gyula és a koalíció mögött az egész frakciójával és amelyik ott állt bizonyos időszakokban Gyurcsány Ferenc mögött, az a szocialista párt az elmúlt húsz évnek a leginkább előremutató kormányzásának volt a parlamenti és parlamenten kívüli bázisa, ha egyáltalán azt elfogadjuk, amit én hosszú ideje gondolok,

hogy az 1990-es és a 2000-es években itt nemcsak tönkretették az országot, itt nemcsak elvesztegettük ezt a húsz évet, ahogy a Heller Ágnes mondta. Magyarországon fontos demokratikus és gazdaságpolitikailag is előremutató reformok történtek, amelyek az országot előrevitték. Ugye Bokros és Surányi azt szokta mondani, meg Békesi, hogy a '90-es évek azok még jók, a 2000-es évek azok meg rosszak. Egy picit bonyolultabb a dolog, de kétségtelenül történtek előremutató európai, a Magyarországot az egykori szocializmusból egy nyugat-európai típusú szabadság felé vivő dolgok. Még hozzá tudatosan, előre megfontolt szándékkal csinálták ezt olyan politikusok, beleérttem a kormányon lévőket, meg beleérttem a parlamenti frakció adott esetben kétszáz képviselőjét. Sőt, kétszázhetven képviselője volt a Horn-kormány mögött álló többségnek. Tehát ezeket szerintem nem lehet úgy kezelni, mintha ez nem lett volna, vagy mintha ez csak a történelem csele lett volna. Hozzáteszem, hogyha így fogjuk fel a dolgot, akkor azt is mondhatnám, hogy a 2000-es évek elejéig a magyar fejlődés nem volt érzékelhetően gyengébb, rosszabb, semmire kellőbb, mint a többi, velünk együtt indult államnak a fejlődése. A bajok gyökerei már benne voltak, de ha azt mondjuk, hogy ez az egész úgy, ahogy van, nem ért semmit, és hogy elvesztegettük ezt a húsz évet, akkor azt kell mondanom, hogy az egész régió összes volt szocialista országa tönkrement, ami azért nem stimmel, mert ha az egész térséget, az egész volt szocialista térséget nézem, akkor azt kell mondanom, hogy ezekben az országokban azoknak a tíz- és százmillióknak az élete a rendszerváltás során kétségtelenül jobb, mint amilyen a rendszerváltás előtt volt. Tehát nem érdemes az egészet kidobni az ablakon. A szocialista párt most kétségkívül sokkal rosszabb állapotban van, mint az 1989-es megalakulása óta bármikor, de nem hiszem, hogy ilyen se-

matikusan kellene kezelnünk az MSZP-jelenséget. Végül eljutnék a felelősség kérdéséhez is. Kétségtől néhányan elég korán rájöttünk arra, hogy ez a Fidesz-rendszer micsoda. És is, Krémer Ferenc is, már akkor tudtuk, hogy micsoda lesz, amikor még létre sem jött. Ebben akkor még kisebbségben voltunk. De amikor létre is jött, akkor azon törtük a fejünket, hogy hogyan lehetne ettől megszabadulni. Ertelmiségek is, meg a politikában szerepet vállalók is. Én ugye ennek a négy évnek az első másfél évében értelmiségi voltam, a következő két és fél évben pedig politikai szerepvállaló. Azt kerestük, hogyan lehet megszabadulni tőle, és ma már tudjuk, hogy nem lehetett. Arra szeretnék emlékeztetni, hogy 2012 közepén úgy tűnt, hogy a közvélemény-kutatási adatok összeérnek. Én akkor azt gondoltam, tévedtem, de akkor azt gondoltam, hogy gazdaságilag olyan mértékileg ellehetetlenült a fideszes kormányzás, hogy ők már nem győzhetnek. Ebben tévedtem. Az volt a feltevés 2012 közepén, hogyha létre lehet hozni egy ütőképes ellenzéki összefogást a Fidesz-rendszerrel szemben, akkor miután nem tud mit adni már a társadalomnak, valójában tényleg nem tudott, akkor megverhető. Ez nem volt eleve elhibázottnak tűnő feltételezés. Így gondoltam én is, és még sokan azok is, akik az Együttben, a Millában voltak, itt voltak, ott voltak, amott voltak, részben a szocialista pártban voltak. A Fideszt én sem tartom jobboldali kormánynak, a Fideszt én egy önkényuralmi rendszernek tartom. Ha ettől meg lehet szabadítani az országot, és ennek az érdekében ilyen, olyan, amolyan gondolati és politikai akciókra, cselekvésre van szükség, akkor ezt érdemes megpróbálni. És mondom, 2012 második felének, közepének második felének a közvélemény-kutatási adatai nem azt mutatták, hogy ez lehetetlen. Nem tudjuk ma megítélni, hogy ez mennyire azon bukott meg, mert a politikai ellenzéki

szereplők felelőtlenül, lelkiismeretlenül önzően, tehetségtelenül jártak el, vagy azért, mert a magyar társadalomnak jólesik az Orbán-rendszer. Szerintem egyébként nem esik jól neki, a többség kifejezetten szenved tőle.

György Önkényuralomban egy ellenzék nem tud szerveződni.

Bauer Pillanat. Az nem volt egy erkölcstelen dolog, hogy abban az állapotában az önkényuralmi rendszernek, amikor ez még csak kialakulóban van, akkor megpróbáljuk az akkor még létező eszközöket felhasználni arra, hogy ezen a választáson esetleg győzzünk. Én azt sem tartom erkölcstelennek és elítélendőnek, hogyha gondolkodó értelmiségiek, akik nem vállalják a politikai szerepet, de kommunikálnak azokkal, akik vállalják a politikai szerepet, megpróbálnak nekik tanácsot adni.

Hont Azt én sem.

Bauer Meg azt sem tartom elítélendőnek, hogyha vannak olyan értelmiségiek, akik meg írásban próbálják befolyásolni ezeket a folyamatokat.

Hont Ezt sem mondtuk.

Bauer Még egy utolsó megjegyzésem lenne, mert kihagytam egyet a diktatúra kritériumainak elemzésénél. György Péter azt is mondta, hogy amikor a Ceausescu-rendszerről beszélt, hogy egyfelől ugye politikai gyilkosságok sorozata volt, másrészt micsoda nyomorba döntötte a román társadalmat, ugye, mondtál egy ilyen kritériumot is. Na most azt gondolom, hogy ez azért is önkényuralmi rendszer, mert a saját hatalma megteremtése és stabilizálása, örökkévalóvá tétele érdekében egy olyan gazdaságpolitikát talált ki és alkalmaz, amely a pokoli nyomorba fogja dönteni a magyar népet.

P. Szűcs Julianna Úgy látom, ennek a vitának dramaturgiailag itt nincs vége, viszont most be kell rekesztenem azzal, hogy mindenkinek megköszönöm a megjelenést és a hozzászólását.